

Ferran Soldevila, entre la història i la literatura

Francesc Foguet
i Enric Pujol (ed.)

Ferran Soldevila,
entre la història i la literatura

Francesc Foguet i Enric Pujol (ed.)

Amb la col·laboració de

Institut
d'Estudis
Catalans

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

L **C** **Institució
de les Lletres
Catalanes**

Primera edició, gener de 2022

© dels autors de les ponències, 2021

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 — 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-204-0

Dipòsit legal: B.14560-2021

Imprès a Gráficas Rey

Disseny de la coberta: Jordi Avia

Taula

<i>Presentació</i>	5
FRANCESC FOGUET I ENRIC PUJOL	
<i>Intel·lectuals i polítics catalans de la Gran Guerra al franquisme (a propòsit de Ferran Soldevila)</i>	15
JORDI CASASSAS	
<i>Ferran Soldevila, cronista del seu temps</i>	45
ALBERT BALCELLS	
<i>Ferran Soldevila i les dones en la història</i>	53
QUERALT SOLÉ	
<i>La prosa historiogràfica de Ferran Soldevila</i>	65
ENRIC PUJOL	

<i>Un dietari total: les Memòries de Ferran Soldevila</i>	89
ANNA ESTEVE	
<i>Ferran Soldevila, escriptor de ficció.</i>	119
FRANCESC FOGUET I BOREU	
<i>L'historiador Ferran Soldevila i l'art: pinzellades per a una aproximació.</i>	163
XAVIER BARRAL I ALTET	
<i>El compromís cívic de Ferran Soldevila</i>	183
LLUÍS BONADA	

Presentació

Amb motiu de la commemoració enguany del cinquantenari de la mort de Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971), pensem que és un bon moment per fer una reflexió més serena, distanciada i equànime de la seva aportació a la cultura catalana contemporània. L'historiador Joan Reglà explicà que Soldevila era conegut com «l'historiador de Catalunya» en els congressos internacionals que es van poder començar a fer després de la Segona Guerra Mundial, sobretot a Itàlia i a França, on solia tenir sempre una participació destacada parlant naturalment del cas català. Cal dir que aquesta consideració d'historiador de referència no la tenia tan sols en les trobades internacionals, sinó que també la va gaudir, en vida, a Catalunya mateix.

De fet, Ferran Soldevila es convertí en el gran historiador de referència ja a la dècada dels trenta del segle passat, quan va publicar la seva *Història de Catalunya* en tres volums el 1934-1935.

L'obra fou un gran èxit de crítica i de públic i el va consagrar, a 40 anys, com l'historiador que havia estat capaç de fer una síntesi del passat català que pot ser vista com la concreció i el símbol de la represa nacional contemporània de Catalunya. L'obra era un gran esforç de síntesi i de recerca, i literàriament assolí un gran nivell. Segons Joan Fuster, esdevenia «la millor visió de conjunt del passat català que s'hagi escrit». I Pierre Vilar assenyala que marcava unes línies bàsiques que li semblaven «decisives per a copsar l'hora dels grans tombants» i que tota recerca posterior «hauria de partir d'aquestes suggestions per a confirmar-ne la validesa i aprofundir-ne les lliçons».

El procés de recuperació política i cultural del segle xx —iniciat amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) i culminat, el 1931, amb la Generalitat de Catalunya— havia de ser registrat en una síntesi històrica que servís per veure'n els orígens més remots i per mostrar, a un públic molt ampli, l'avenç experimentat políticament, socialment i culturalment respecte als períodes immediatament anteriors. Això, com és natural, només ho podia fer un autor prou capacitat professionalment i que hagués participat de manera destacada en aquest procés. La capacitat la demostrà, al capdavant, amb la mateixa obra. I no es pot negar que ell fou també un dels protagonistes destacats d'aquest procés nacionalitzador contemporani. La seva trajectòria és ben representativa, comptat i debatut, del segle que li tocà viure, atesa la seva implicació en els grans corrents culturals i en les convulsions històriques que sacsejaren la centúria.

Intel·lectualment, Ferran Soldevila es formà de manera sòlida en el si del noucentisme (fou deixeble d'Antoni Rubió i

Lluch i secretari redactor de l'Institut d'Estudis Catalans), assumí la normativització lingüística de Pompeu Fabra, feu de lector a la Universitat de Liverpool i es comprometé políticament contra la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Arran de la proclamació republicana de 1931, feu part de l'equip intel·lectual que donà suport a la Generalitat, fins i tot en els moments més difícils de la guerra i revolució de 1936-1939. Aquest posicionament provocà que, al final del conflicte, s'hagués d'exiliar a la República francesa fins al 1943. Retornat a Barcelona, participà en la resistència política i cultural antifranquista, fou escollit membre dels semiclandestí Institut d'Estudis Catalans (IEC) i professor, des del seu domicili particular, dels Estudis Universitaris Catalans. Així mateix, va dur endavant una altra obra de gran ambició, la *Història d'Espanya*, que, redactada inicialment en català, només va poder veure la llum en la seva versió espanyola en vuit volums (1952-1959). El seu propòsit era evident: contestar la visió uniformitzadora i de matriu castellanista de la historiografia nacionalista espanyola que havia assumit com a pròpia el règim franquista.

Al llarg dels anys quaranta i cinquanta, doncs, malgrat la duresa de les circumstàncies imposades per la dictadura fou encara un historiador molt valorat i molt llegit. Certament, ja als anys cinquanta, va patir crítiques per la seva interpretació de la nostra història en uns moments que emergiren a Catalunya i arreu d'Europa nous corrents renovadors que tendien a veure'l (injustament) com un historiador d'una altra època. A principis de la dècada dels seixanta, però, va poder publicar una versió revisada i notablement augmentada de la seva *Història de Cata-*

lunya (1962-1963), en la qual integrà les principals aportacions fetes al llarg dels gairebé trenta anys escolats d'ençà de la primera edició, cosa que palesà la seva assumpció dels nous plantejaments historiogràfics. A part de confirmar la vigència del seu treball, la seva intenció fou també la de demostrar la validesa i la solidesa de la historiografia catalana, malgrat l'intent de genocidi cultural del franquisme. Enllà de les grans síntesis històriques esmentades, cal remarcar, de més a més, que Soldevila fou un especialista del període medieval i focalitzà la seva recerca en els grans reis del segle XIII, Jaume I i Pere el Gran, i en l'estudi de les quatre grans cròniques catalanes (Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere el Cerimoniós).

Arran de la seva mort, el 1971, Soldevila va patir el purgatori de ser un historiador «passat de moda». La commemoració del centenari del seu naixement, però, el 1996 (vint-i-cinc anys després de la seva absència), serví per consagrar-lo definitivament com un clàssic. Havia passat prou temps com per poder endegar una consideració més serena de la seva aportació i noves generacions d'historiadors feren una valoració molt més ponderada i favorable a la seva proposta historiogràfica. A partir d'aleshores, se li dedicaren estudis acadèmics, es reeditaren molts dels seus llibres i es van donar a conèixer originals que havien restat inèdits.

En què es basa, fet i fet, aquesta reputació de Soldevila com un historiador clàssic del segle XX i de tots els temps? Destaquem, si més no, tres mèrits. En primer lloc, haver sabut combinar el llegat de la tradició cultural amb els corrents renovadors de l'època. En segon lloc, haver dut a terme un projecte

desprovincianitzador centrat en la defensa de la llengua pròpia i en l'anàlisi del conjunt dels territoris dels Països Catalans. En tercer lloc, haver assolit un model personal centrat en l'equanimitat (és a dir, en l'exposició fidel dels arguments dels adversaris), en l'apassionament (que no el feu caure en la parcialitat), el treball ingent, la recerca de la veritat i la convicció que «ciència històrica» i «art literària» no són conceptes antagònics, sinó que poden ser complementaris.

Això no obstant, el seu prestigi com a historiador va contribuir a tapar altres facetes de la seva obra literària. Cal tenir present que Soldevila fou també un destacat poeta i dramaturg, periodista i assagista de primera. I, sobretot, fou el redactor d'uns extensos dietaris personals que, en bona part, s'han recuperat pòstumament i que han evidenciat que es tracta d'una obra de grandíssima importància, tant pel que fa al seu valor literari com pel seu valor testimonial (abasten un període de més de cinquanta anys, que va des dels anys vint fins als anys seixanta del segle xx). No endebades, Soldevila sempre es considerà a si mateix com un escriptor doblat d'historiador. Conscient de la importància de la llengua, que és la matèria bàsica amb què treballa l'escriptor, fou un decidit partidari de la normativa establerta per Pompeu Fabra i n'esdevingué deixeble i amic personal. Aquesta preocupació constant pel coneixement de la llengua i la seva capacitat literària el convertí en un dels prosistes més importants de la seva època, reconegut per autors i crítics molt rellevants. Fou també un periodista molt remarcable, col·laborador assidu de *La Publicitat* i de la *Revista de Catalunya* (de la qual arribà a ser director el 1930-1931).

D'altra banda, no ha de sobtar la proliferació de textos soldevilians d'explícit contingut polític que trobem en la seva producció periodística i en el conjunt de la seva obra. En realitat, ell fou un pensador polític notable, amb un projecte d'actuació personal i col·lectiva de caràcter sobiranista que sintetitzà en la frase: «Fer de Catalunya un poble normal». Una normalitat que s'havia d'estendre a totes les facetes de la vida col·lectiva: política, economia, cultura, art, historiografia, literatura, etcètera. Ser «un poble normal» volia dir tenir capacitat decisòria i ser l'única font de sobirania. Implicava ser com la resta de pobles del món reconeguts com a tals i, per tant, ser un més en el concert de les nacions en peu d'igualtat.

Soldevila no es limità pas a fer una mera elaboració teòrica del seu pensament, sinó que també s'implicà de manera personal en el projecte polític que defensava. Fou el que se'n diu un «intel·lectual compromès». El 1922, s'afilià a Acció Catalana (un partit de centreesquerra republicà que sorgí, en bona part, d'una escissió de la Lliga regionalista), però en va sortir el 1932, en desacord perquè el partit no havia volgut formar una coalició amb Esquerra Republicana de Catalunya l'any anterior. A partir d'aleshores, no s'afilià a cap altre grup polític, però mantingué el seu compromís, al llarg de tota la vida, de propugnar una política de «concòrdia interna» entre les forces polítiques catalanes en aquells temes fonamentals com la reivindicació d'un autogovern de màxims o la defensa del conjunt territorial (els Països Catalans) i de la llengua i cultura pròpies.

El llibre que teniu a les mans va en la direcció de reivindicar algunes de les facetes apuntades anteriorment, que havien res-

tat més ocultes. També s'ha volgut contextualitzar l'autor en el seu temps i s'ha mirat d'explorar altres aspectes molt poc tractats fins ara, com són la seva preocupació pel que ara en diem la «qüestió del gènere» i la seva relació amb la història de l'art. El volum és el resultat del Simposi «Ferran Soldevila, entre la història i la literatura», que se celebrà, en format virtual (a causa de la situació sanitària generada per la pandèmia de la covid-19) el 18 de maig de 2021, el mateix mes de la seva mort. L'acte fou possible gràcies a la implicació de l'Institut d'Estudis Catalans, la Institució de les Lletres Catalanes (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), la Secció Històrico-Arqueològica (IEC) i la Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'IEC), amb la col·laboració del Departament de Filologia Catalana de la UAB.

El simposi s'obrí amb un seguit de salutacions dels representants de les entitats organitzadores: Joandomènec Ros (president de l'Institut d'Estudis Catalans), Antoni Simon (secretari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC), Daniel Casals (president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura), Oriol Ponsatí-Murlà (director de la Institució de les Lletres Catalanes) i Enric Pujol, que juntament amb Francesc Foguet, va coordinar la jornada. Enllà de les salutacions protocol·làries, s'hi van remarcar aspectes substantius, com ara la relació que alguns d'ells havien mantingut amb l'obra de Soldevila, el deute que col·lectivament tenim pendent amb l'autor o el greuge que constitueix el fet de no haver pogut celebrar una commemoració amb tots els ets i uts; és a dir, amb un suport governamental important.

Les diferents intervencions posteriors van seguir l'ordre mateix dels textos que presentem en aquest llibre. Jordi Casassas, professor de la Universitat de Barcelona (UB) i membre de l'IEC, situa Soldevila en el marc polític i intel·lectual que va des de la Primera Guerra Mundial fins al franquisme. Albert Balcells, catedràtic de la UAB i també membre de l'IEC, fa la consideració de Soldevila com a cronista del seu temps a partir de les col·laboracions periodístiques a la premsa estrangera. Més centrada en un aspecte concret de l'obra soldeviliana, Queralt Solé, també professora de la UB, analitza la reivindicació que Soldevila feu de la necessitat de confegir una història de les dones ja d'ençà dels anys trenta, cosa que el converteix en un pioner en aquesta matèria. Pel que fa a la producció literària de l'autor, Enric Pujol, professor de la UAB i membre de l'IEC, valora la seva prosa historiogràfica; Anna Esteve, professora de la Universitat d'Alacant, fa un minuciós estudi dels dietaris soldevilians (que considera com una clara mostra de «dietari total»), i Francesc Foguet, també professor de la UAB, considera l'obra de ficció de Soldevila i la seva autoconsciència d'escriptor, i analitza en detall *El cavaller Despalau*, la novel·la inèdita i inacabada de l'autor.

El simposi es va cloure amb una taula rodona en què van participar Xavier Barral (catedràtic d'història de l'art i d'arqueologia medievals a la Universitat de Rennes i de Venècia Ca'Foscari, i membre de l'IEC), Antoni Simon (catedràtic a la UAB i membre de l'IEC) i el crític, periodista i escriptor Lluís Bonada. Les intervencions de Barral i Bonada van ser la base primera dels seus escrits que presentem aquí, que aborden la relació

entre Soldevila i la història de l'art, i el compromís cívic de l'autor, respectivament. Per la seva banda, Simon delimità la seva intervenció en el gran deute que tenim contret col·lectivament amb Soldevila, ja que sense ell «no estaríem on estem». I valorà especialment el fet que hagués de desenvolupar bona part de la seva obra en un context anormal de repressió i duresa contra les llibertats nacionals i democràtiques de Catalunya.

Esperem que el cinquantenari de la mort de Ferran Soldevila serveixi també d'estímul, com ho fou el passat centenari del seu naixement, per aprofundir encara més en el coneixement i la divulgació de la seva vida i obra, i per consolidar-lo com a gran figura intel·lectual del seu temps i de tots els temps. I desitgem que aquest llibre miscel·lani en pugui ser una aportació substantiva, sobretot en relació amb alguns dels caires fins ara poc coneguts de la seva doble faceta d'escriptor historiador, que es movia folgadoament entre la història i la literatura.

FRANCESC FOGUET I ENRIC PUJOL

Intel·lectuals i polítics catalans de la Gran Guerra al franquisme (a propòsit de Ferran Soldevila)

JORDI CASASSAS YMBERT
Universitat de Barcelona

Comencem per situar-nos una mica.¹ Ferran Soldevila i Zubiburu va néixer a Barcelona l'octubre de 1894 en el si d'una família benestant de professionals liberals (metges, advocats i notaris) d'un elevat nivell cultural. A més de ser un molt bon estudiant, la seva educació va comptar amb les millors oportunitats. Va anar a la prestigiosa escola Liceo Políglota, on havien estudiat gent com Francesc Layret o Lluís Companys, i on va coincidir amb Pere Bosch Gimpera, amb qui l'uniria una bona amistat. Des de 1909 va començar a freqüentar l'Institut d'Estudis Catalans i els Estudis Universitaris Catalans, tot just quan iniciava la carrera universitària (1910-1915). Així, la seva formació superior es va beneficiar de la voluntat catalanista de catalanitzar la universitat oficial i del mestratge pioner de la generació

1. Per a les dades sobre Ferran Soldevila, disposem de la magnífica monografia d'Enric Pujol (1995).

anterior, que havia modernitzat el coneixement multidisciplinari i interdisciplinari de la realitat catalana: Joaquim Miret i Sans, Guillem Maria de Brocà, Miquel dels Sants Oliver, Josep Puig i Cadafalch, Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch, Josep Pijoan, Pere Coromines, etcètera. Aquesta experiència va ser essencial, donat que una reial ordre havia deixat la Universitat de Barcelona sense estudis de Filosofia i d'Història entre 1900 i 1910. Així doncs, Soldevila integrava una generació ben preparada, que es trobava el camí obert, amb les principals institucions dissenyades i en funcionament; una generació que compartia amb Agustí Duran i Sanpere, Ramon d'Alòs-Moner, Joaquim Folch i Torres, Jordi Rubió i Balaguer, Francesc Martorell, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal, Ferran Valls i Taberner, Manuel Reventós, Pere Bosch Gimpera i alguns altres.

Aquesta generació, doncs, es va trobar amb el camí ben fresat, com feia dècades que no havia pogut succeir a Catalunya (fins i tot es va poder beneficiar dels programes d'estudi a l'estranger); però en el seu recorregut vital es va haver d'enfrontar amb el gran trencall històric que va representar la Gran Guerra. El 1914 Soldevila tenia 20 anys i fins aleshores no havia demostrat un interès especial a comprometre's políticament, tret que compartia amb bona part dels companys de generació. Les coses, però, començarien a canviar a partir d'aquest moment i la nova generació intel·lectual-professional es va veure empesa a iniciar el seu compromís públic, tot aprofitant en el fonamental el ventall institucional preexistent, però forçats a adaptar-se a una realitat en canvi i radicalització constants. Sens dubte que

alguns s'identificaren amb aquest nou món més que altres, però tots s'hi veieren afectats. Ferran Soldevila va ser dels que marxaren a l'exili el 1939, amb 55 anys; no així el seu germà Carles, intel·lectual, literat i periodista que s'havia exiliat el 1936. Però, en una o altra circumstància, que els tarannàs individuals també hi jugaven el seu paper, en el quart de segle que Catalunya va viure de la Gran Guerra a l'ensulsiada de 1939, aquesta segona generació va contribuir centralment al fet que el país pogués viure un dels moments més esplendorosos en molts segles.

La identificació noucentista

En parlar del noucentisme crec que hem de superar definitivament els sociologismes de via estreta als quals tots plegats ens veiérem abocats, forçats pel tot-o-resisme simplificador de la lluita contra una dictadura tan llarga i revengista com fou la de Franco. La visió reduccionista d'un noucentisme curt, com un parèntesi conservador situat entre l'esplendor europeista i d'esquerres del modernisme i el gran esclat pan-proletari de les avantguardes, i com l'obscur servidor dels interessos de la burgesia industrial i comercial, ens aboca a una història força provinciana i gens nacional.

Com molt bé va apuntar Enric Pujol (2001), el mateix Ferran Soldevila tenia com una mena de lema: el propòsit de «Fer de Catalunya un poble normal». Aquest eslògan retreu al professional, en aquest cas de la història, però també de la literatura i del periodisme, que està convençut que la normalització no és una quimera, que existeixen unes possibilitats per emprendre aquesta funció social i que integra una selecció de gent prou

preparada per assolir aquesta normalitat. Tot i això, el sol fet de pregonar aquesta voluntat normalitzadora indicava que hom tenia plena consciència de la distància que encara separava Catalunya de ser un poble normal, de manera que la normalització a vegades esdevenia una vertadera quimera. Aquesta segona generació es va comprometre de ple amb el projecte noucentista que els brindava les eines per acomplir la seva finalitat històrica, com un compromís personal i col·lectiu de perfeccionament. Aquest trajecte vital passava, abans que altra cosa, per l'objectiu d'educar i catalanitzar el poble de Catalunya i, a aquesta finalitat bàsica, varen abocar-hi el seu compromís intervencionista, fet que constitueix el nòdul principal d'això que coneixem com el noucentisme.

El 2017 vaig publicar el llibre *La voluntat i la quimera. El noucentisme entre la Renaixença i el marxisme*. Hi vaig aportar una visió de conjunt d'aquest corrent que partia de la perspectiva que el noucentisme era una de les tres grans cosmovisions que han configurat la Catalunya contemporània des de la perspectiva cultural, institucional i política: el romanticisme que es troba en la base de la renaixença, el noucentisme i el marxisme. Des d'aquesta perspectiva, doncs, el que coneixem com el noucentisme serà la fase àlgida i més política d'un moviment en què els intel·lectuals i els professionals varen prendre plena consciència de la necessitat d'intervenir en l'espai públic, institucional i polític davant tota una sèrie d'estímuls, concatenats, que a parer seu posaven en perill l'estabilitat del món liberal i meritocràtic que justificava la seva pròpia existència. I, en el pla més concret de Catalunya (que de fet s'integrava en el de tot el

sud d'Europa), aquesta mobilització intervencionista també estava estimulada per l'evidència de la inestabilitat i la decadència d'un sud europeu cada cop més allunyat del nord desenvolupat, prepotent i nou. Era d'aquest món desenvolupat d'on arribaven les consignes que aquell que no entrava en el món nou quedaria definitivament ressagat. Els liberals anglesos anunciaven un programa nou de reformes radicals i innovacions; el demòcrata autoritari italià Francesco Crispi pregona «una nova vida», i el substitut de Bismarck a la Cancelleria alemanya, Leo von Caprivi, el 1890 predicava «un nou rumb». Quedar enrere podia esdevenir fins i tot temerari: el nou món premia-va els països que promovien la integració nacional interior i la «grandesa» exterior. És, en funció d'això, que les crisis colonials de final del segle XIX feren de sedàs definitiu, i la necessitat d'intervenir es va convertir en una vertadera urgència històrica per a aquest sector intel·lectual.

Així doncs, el noucentisme sorgeix d'un procés llarg iniciat a la segona meitat dels anys setanta del vuit-cents on s'inclou des del llatinisme regeneracionista fins a l'uropeisme lleugerament iconoclasta del modernisme. La voluntat de fer de Catalunya un poble modern i normal (europeu), consubstancial en la proposta noucentista, es mantindrà a partir d'aleshores, i per la força de l'acumulació de circumstàncies desfavorables, com un tret de fons acumulatiu de la cultura política catalana, de la mateixa manera que el mateix noucentisme també havia integrat com un tret de fons propi alguns elements heretats de la renaixença romàntica, tot i negar-ne formalment l'ascendència. Cap als anys seixanta del segle XX, però, l'hegemonia nou-

Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971) és un dels grans historiadors catalans del segle xx i de tots els temps. El seu prestigi en aquest àmbit ha eclipsat d'altres aspectes de la seva obra. Cal tenir present que fou també un destacat poeta i dramaturg, i que els seus dietaris personals (en bona part recuperats de manera pòstuma) constitueixen —per la seva vàlua testimonial i literària— una de les mostres més reeixides del gènere. I, encara, feu una actuació molt brillant com a periodista, professor i arxiver.

En aquest volum, derivat del Simposi Ferran Soldevila, entre la història i la literatura (Institut d'Estudis Catalans, 19 de maig de 2021), es posa l'accent sobretot en els diversos vessants de la seva activitat literària, més enllà de la pròpiament historiogràfica, sense desatendre, tanmateix, ni la seva producció històrica, ni el context en què es desenvolupà. S'hi recullen les aportacions d'Albert Balcells, Xavier Barral, Lluís Bonada, Jordi Casassas, Anna Esteve, Francesc Foguet, Enric Pujol i Queralt Solé.

Institut
d'Estudis
Catalans

